

Dahlian och Rudbeckian

två kulturväxter som bör uppmärksammas.

De allra flesta har hört talas om och känner igen dessa två trädgårdsväxter. De stod också i fokus vid Olga Anderssons guidning i hennes trädgård i början av september.

Låt mig börja med dahlian, en växt man måste ha ett förhållningssätt till. Säkert minns de flesta denna blomma från sin mor och farföräldrars trädgårdar, hur den prålar och sträcker sig över andra blommor i rabatten. Det finns något utmanande lättsinne, något cirkusartat över dahlian som väcker känslor. Även August Strindberg hade ett ambivalent förhållande till dahlian. Han skriver å ena sidan om dahlian; ".purpuröda som stelnat blod, smutsöda som nyslaktat kött, laxöda som ett hjärtslag..." men å andra sidan; "Och dahliorna, aristokraterna, vilka i kalla och våta somrar kunde trilskas med sina mörka löv ända till första frostnatten, då de dogo med sina utslagna knoppar. Men när de blommade, då var det musik som ett zigenarkapell, skärande ibland, men vilt, präktigt." Dahlian har nu åter ökat i popularitet och inte skall man vara bekymrad för den första frosten. Är marken väl-dränerad skall man kapa stjälken och låta rötterna vara kvar fram till dess att tjälén närmar sig. Då mognar rotknölna till och får ett skydd som hindrar från uttorkning under vinterförvaringen.

Dahlian härstammar från Mexiko där den växer och trivs på bördiga vulkanslutningarna på 2-3000 meters höjd. Aztekerna var ett trädgårdsälskande folk som både odlade och beskrev sina trädgårdsväxter. Den första aztekiska beskrivningen av dahlian är daterad till 1552 och finns i en bok, Badianusmanuskriptet, som nu förvaras i Vatikanens bibliotek. Dahlians väg till Europa är fylld av dramatik. Efter spanjorernas erövring av Mexiko skickade Filip II sin livläkare Hernández till Mexiko (1570) för att ta reda på om den fanns växter som kunde vara till någon nytta. Vid denna tid och flera hundra år framåt var det medicinerna som stod för växtkunnandet. Han förde dahlian till Spanien och 1576 finns dahlian avbildad och beskriven. Under sin vistelse i Mexiko erfor han hur aztekerna åt dahlian, men inte för att den var aptitlig utan sannolikt för dess medicinska effekter. Han beskriver också vilken inverkan dahlian har på de mest skiftande krämpor och får dahlian att framstå som ett helt apotek. Hans

arbete väckte dock föga uppmärksamhet och inte förrän revolutionsåret 1789 tar dahlians historia ny fart. Då skickar föreståndaren för den botaniska trädgården i Mexiko City, Vincente Cervantes några knölar av "acocotli", som växten kallades, till abbé Cavanilles vid kungliga trädgården i Madrid. Efter några års odlande döpte Cavanilles tre arter (sorter) av växten (*D. pinnata*, *D. rosea* och *D. coccinea*) till släktet *Dahlia* för att hedra den svenske botanisten Andreas Dahl. Nu kom dahlian att spridas över Europa. Som med andra växter kom även dahlians spridning att följas av dramatiska berättelser om avund, stöld och priser som kunde motsvara årslöner. Den första belagda odlingen i Skåne är

Dahlia (Foto: Olga Andersson)

från Viderups slott år 1810 och därefter hos trädgårdsmästaren Gernandt i Lund 1820.

Men vem var då denne Dahl vars namn blomman fick bära? Andreas (Anders) Dahl var prästson från Saleby i Västergötland och som uppmärksammades av Anders Tidström (Linnélärjunge) för sina utmärkta botanik-kunskaper. Dahls intresse utvecklades under studietiden i Skara och fördjupades under

studierna vid Uppsala Universitet som Linnélärjunge. Hamnade i ekonomiska problem efter faderns död 1771 men fick på rekommendation av Linné plats hos kanslirådet Claes Alströmer i Göteborg för att ordna en naturaliesamling och sköta en botanisk trädgård. Under många resor insamlade Dahl naturalier men Alströmer erhöll också växter från Linné som Dahl mycket noggrant registrerade på varje herbarieark. Efter Alströmers död tillföll herbariet Vetenskapsakademien och kom också att bilda grunden till nuvarande Naturhistoriska museet. År 1786 promoverades Dahl till medicine doktor vid Kiels Universitet och året efter blev han adjunkt och "botanisk demonstrator" vid Åbo Universitet. Dahl dog 1789 endast 38 år gammal och det var

Rudbeckia (Foto: Olga Andersson)

således efter Dahls död som Cavanilles gav "acocotliväxten" hans namn.

Inte lika fullt dramatisk är rudbeckian som också kommer från den amerikanska kontinenten. Trots att rudbeckian lyser upp sensommarträdgården som en sol är det ingen riktig favorit utan uppfattas nog med rätta som lite torr och akademisk. Men visst hör denna kulturväxt hemma i trädgården då den har en genuin svensk historia att berätta. Denna historia är starkt knuten till Linné och Uppsala. Två av Sveriges främsta vetenskapsmän under 1600 och 1700 talet verkade i Uppsala. Det var Olof Rudbeck den äldre,

han som upptäckte lymfsystemet, grundade Uppsala botaniska trädgård och skrev det utmanade verket Atlantis och sonen Olof Rudbeck den yngre som tillsammans med sin far sammanställde ett monumentalverk, Campus Elysi, över alla då kända kärlväxter, samt producerade tusentals träsnitt avsedda som illustrationer. I stort sett hela detta verk försvann i en omfattande brand år 1702. Nästan 30 år senare studerar Linné i Uppsala. Som utfattig student söker Linné arbete som trädgårds-mästare vid den botaniska trädgården, men Olof Rudbeck den yngre, som fäst sig vid den unge studentens briljanta botanikkunskaper utsåg honom i stället mycket sensationellt till demonstrator vid den botaniska trädgården. Detta var en mycket viktig uppgift och det dröjde inte länge förrän Linné samlade stora skaror studenter och andra till sina demonstrationer. Linné fick också uppgiften att vara informator till de tre yngsta av Olof Rudbecks 24 barn (med tre hustrur).

Linné kom att visa sin tacksamhet mot Olof Rudbeck genom att namnge en noggrant utvald växt efter hans namn. Växten fördes hem till Sverige av Linnélärjungen Pehr Kalm genom den amerikanska expeditionen som företogs 1747-1751. Den art som Linné kom att namnge efter Rudbeck fanns avbildad i Rudbecks storslagna Blombok under namnet *Doronicum americana*. Den 27 juli 1731 uppvaktar Linné sin välgörare med en växt noga vald för att kunna hedra denne store vetenskapsman och som present döper han blomman efter Olof Rudbeck den yngre. I brevet till Olof Rudbeck heter det: "Jag har valt en ädel blomma för att påminna om Dina meriter och de tjänster Du har gjort, en högväxt blomma för att ge en uppfattning om er statur; och jag ville den skulle vara som en som förgrenade sig och som blomstrade och satte frukt fritt, för att visa att ni odlade inte bara vetenskap utan också humaniora. Dess strålblommar skall bära vittnesbörd om att ni lyste bland de lärde som solen bland stjärnorna; dess perenna rötter skall påminna oss om att varje år ser er leve genom nya verk. Som våra trädgårdars stolthet skall Rudbeckia odlas runt om i Europa och i fjärran länder där ert ärade namn länge måste varit känt. Mottag denna blomma, inte för vad den är utan för vad den kommer att bli när den bär ert namn..."

Gunnar Andersson

Är Du intresserad av kulturväxter, kom med i Röstångabygdens kulturförening där vi just nu har fokuserat vårt intresse på gamla torpväxter.